

Türkiye Cumhuriyeti
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

6D020500 – Filoloji alanında doktora öğrencisi Bisenbayeva Merve, Kenşegulkızı'nın «**Etnokültürel Söz Varlığının Bilişsel ve Konuşmadaki Faaliyeti** (Bölgesel kelime dağarcığı boyunca)» konulu doktora tezine yurt dışı danışmanının değerlendirilmesi aşağıda sunulmuştur

FİKİRİ

Dil, gerçek doğanın tanınması sırasında birikmiş olan dünya hakkında bilgi vermenin ana yoludur. Bu yüzden çağdaş dil bilimi, dilin “İlişkinin en önemli araç göreviyle beraber, “düşünceyi oluşturarak açıklamak” görevine, yani bilişsel görevine özel değer vermektedir. İnsan bilincindeki nesnelere ve olaylar suretiyle algılanan akıl ve düşünce, şu nesnenin etkisiyle oluşmuş bilim ve bilgi olarak tanımlanır. Dolayısıyla, kültür, insanın bilinçli davranışının, bilişsel hareketinin meyvesi sayılır.

Her bir tarih geleneksel kültüre kendi katkısını katmaktadır. Kültür bireyi insanın evren algısı aracılığıyla maddî ve manevî ihtiyaçların itfa edilmesi sürecinde olumlu bir değerlendirme ve saygıya sahip olmasında değer tanınması, bir kültür meselesidir. Değerler, gerçek hayatı sistematik olarak düzenler, ciddi bir değerlendirme için bir temel oluşturur ve insan yaşamına değer katmaktadır.

Bütün insanoğluna ortak değer biçimleriyle birlikte, her kültürün kendi değeri dünyası olacaktır. Değer, kutsal bir kavramdır. Bu sorunların, özellikle değerleri önemi azalarak, geleneksel kültürün değeri kalmayan dönemde çok ihtiyaç artmaktadır. Kendi milletinin değerlerine saygı gösterme ve hürmet etme duygusu insana çocukluğunda öğretilir, ana sütüyle sindirilir. Kendi milletinin tarihini, kültürünü, gelenek ve göreneğini, örf-adetini, ahlak temeli olan Ana dili sayesinde becerir, uygular.

Etnokültürel kelime bilgisi, Kazak milli kültürünün değerli bilgilerini derinleştiren, incelenip derlenmiş, asırdan asıra miras olarak devamını sürdüren zenginliğiyle Kazaklar'ın milli dili, önyargıyı göz ardı eden baskın bir şekilde monolitik bir dil olan Kazak Türkçesi'nin bütünlüğü, yerel bir karakter olmasına rağmen, uçsuz bucaksız bölgedeki, hatta alın yazısıyla, felaket dönemlerinde uzaklara göç eden kardeşleri de birbiriyle zorluksuz anlaştıklarından fakredilir. Bu bağlamda, Kazak dilinin yerel özellikleri konuşmada belirtilmiş ve bir konuşma grubuna ayrılmıştır. (PhD) doktora öğrencisinin araştırma Doktora öğrencilerinin araştırma konusu Kazak dilinin yerel kelime dağarcığı, Kazak dilinin bölgesel etno-kültürel kelime dağarcığı, yapısal ve bölümleri, etno-kültürel içeriğin bölgesel kelimesinin özgüllüğü, etnoları temsil eden manevî ve maddî kültürün belgesel birimleridir.

zer

Araştırmacı, bölgesel kelime hazinesini tarihi yazılı kaynakları az Türk dillerinin biri, Kazak Türkçesi'nin, kendi tarihinin, manevi maddi zenginliği inceleyip, özetlemesinde, kendini bilme konusuna müracaat ederek, tarihin şahit olarak incelenmiş. Bölgesel kelime bilgisini, geleneksel Kazak kültürünün bölge temsilini işaret eden etno-kültürel içerik birimleri, yani bölgesel sözcükler oluşturduğunu kanıtlamaktadır. Kazaklar'ın bir bütün dilini bölgesel söz hazinesi, ulusun dil hazinesinin yerel karakterdeki boyası sinmiş parçasıdır, bu yüzden Kazaklar'ın bölgesel kültürü farklı olamaz. Şunu doktora öğrencimiz, ilk kez *kazanat* (Kazak at soyu), *kazanaspa* (Kazan kaynatılan ocak) gibi kelimelerin genel milli anlamıyla birlikte bölgesel karakterdeki içeriğini açıklamakla göstermiştir. Araştırmacı bu kelimenin tarihini Kaşgarlı Mahmud'dan aramıştır, bununla beraber ünlü türkolog bilim adamları A.T.Kaydar, E. Janpeyisov, E.Kajıbekov'un çalışmalarında da incelenilmiştir. Bu derin incelemeler, KAZAN (kazan) adlı kutsal kavramın değerini daha da artırmaktadır. İkincisi, bölgesel söz varlığı tarihi, sosyal yapısına göre karmaşık. Dolayısıyla bölgesel kelime dağarcığının kendine özgü gelişme yolu yapısı, özelliği mevcuttur. Üç bölüme ayrılmış çalışma tezinde bunlar açıkça görülmektedir.

«Bölgesel kelime dağarcığı, etnografya gösterileridir.» adlı birinci bölüm bölgesel etnokültürel sözcüğü antropo-jeolojik yönde incelemenin kuramsal ve bilişsel temeline odaklanarak, bölgesel söz varlığındaki "etnokültürel bileşen" kavramını tanımlar. Bölgesel kelime hazinesindeki etnokültürel unsur, (*kazan* v.s.) isimlerin kökündeki bölgesel etnokültürel içerik ve *şartak* (kavuni kuratacak yer), *aktık* (torun), *iyek altında maltu/ çene altında yüzmek* (birisin gölgesinde yürümek) v.s. gibi zengin bilgileri oluşturur. Kazak Türkçesi'nin bölgesel kelime hazinesi üzerinde derlenmiş dilsel kaynaklar, aslında, iletişim hareketinde ilişki aracı olarak uygulanmaktadır. Onların birbirini işleyen faaliyetlerinden çıkarılacak anlam ve içeriği Kazaklar'ın zengin edebiyatından elde edilir.

Tez çalışmasının "Bölgesel etno-kültürel sözlüğün tarihsel ve bilişsel yapısı" bölümünde **bölgesel kelimelerin**, geleneksel Kazak kültürünün bölgesel özelliklerini benimsemiş, onu özel bir tarzda açıklayabilecek etnokültürel içerikli birim olduğu, onun tarihi-sosyal yapısını analize etmekle tespit edilmiştir. Bölgesel sözcük dağarcığı kendi aralarında ayrılır: genel türklük, orijinal (türev), giriş katma ve figüratif tabakalar üzerine yayılır.

Üçüncü bölüm, "Bölgesel Kelime Dağarcığındaki Değerler Dünyası" dır. Bu bölümde, araştırmacı, etnokültürel kelime dağarcığını maddi kültür ve manevi kültür diye iki maddeye ayırarak, tematik gruplar üzerinde analiz ederek, değerler seviyesine ulaşan birimlerin etno-kültürel semantiklerini ortaya çıkardı. Bilim açısından, değer kültürün önemli bir bileşenidir. Kültür, bilişsel gelişim, kültürün milli karakteridir. Her kültürün kendine özgü bir değerler sistemi vardır. Değerler insan kültürünün bir ölçüsüdür, kültürün insanın çeşitli biçimlerine karşı görüşü. Teorik temel, tezin önceki bölümlerinde incelenir ve üçüncü bölümde tamamlanmıştır. Bir başka deyişle, mümkün olduğunca, araştırmacı, etno-kültürel söz dağarcığının oluşumu, yapısı, onun değerler dünyası hakkındaki bilgileri, diğer Türk

dillerinin kaynaklarıyla karşılaştırmakla birlikte, tarihsel, etimolojik vs sözlük kaynakları ile başarılı tespit etmiş.

Doktora öğrencisi Meruert Bissenbayeva'nın tez araştırmasının amacı açık, teorik temelin fikri ciddi. Tez çalışmasında elde edilen sonuçlardan bazılarının antroposentrik araştırmaya, tarihsel sözlükbilimine ve semantiğe katkı sağlayabileceğine inanıyoruz.

Yukarıdakileri özetlersek, 61020500 – «Filoloji» uzmanlığı doktora öğrencisi Bissenbayeva Meruert Kenjegulkızı'nın «**Etnokültürel Söz Varlığının Bilşsel ve Konuşmadaki Faaliyeti** (Bölgesel kelime dağarcığı boyunca)» adlı çalışması, tez çalışmasının şartlarına uygun ve tamamlanmış çalışmadır. PhD ilmi derece için hazırlanan doktora tezinin savunulması için önerilebileceğine inanıyoruz.

Yabancı Danışmanı:

Dr. Prof. Ali AKAR

Түркия Республикасы
Мұғла Сытқы Кочман Университеті
Әдебиет факультеті

6Д020500 - Филология мамандығы бойынша философия докторы
(PhD) дәрежесін алу үшін жазылған

Биесенбаева Меруерт Кенжегүлқызының

«Этномәдени лексиканың танымдық-қатысымдық қызметі (аймақтық лексика бойынша)» атты диссертациялық жұмысына шетелдік жетекшінің

ШІКІРІ

Тіл ақиқат болмысты тану барысында жинақталған әлем туралы білім жеткізудің негізгі жолы болып табылады, сондықтан қазіргі тіл ғылымы тілдің «қарым-қатынастың аса маңызды құралы» қызметімен қатар, «ойды қалыптастырып, жарыққа шығару» қызметіне, яғни танымдық қызметі айрықша мән береді. Адам санасындағы заттар мен құбылыстардың бейнесі арқылы қабылданған ақыл-ой – сол заттардың әсерінен пайда болған білім ақпарат болып табылады. Сол себепті мәдениет – адамның саналы әрекетінің, таным қызметінің жемісі саналады.

Әр тарихи дәуір дәстүрлі мәдениетке өзіндік үлесін қосып отырады. Мәдениет субъектісі адамның таламды танып-біліп, сезінуі арқылы материалдық және рухани қажеттілігін өтеу үдерісінде жағымды бағалауға қастерлеуге ие болатын сәттері құндылықты тану деп аталады. Құндылықты шынайы өмірді жүйелеп реттейді, байыпты бағалауға негіз болады. Адамзаттың өмір-тіршілігіне мән-маңыз қосады.

Құндылықтың жалпы адамзатқа ортақ формаларымен қатар, мәдениеттің өзіндік құндылықтар әлемі болады. **Құндылық** – киелі қастерлі ұғым. Бұл мәселенің, әсіресе құндылықтардың мәні азайып, дәстүрлі мәдениеттің кәдірлі кетіп бара жатқан дәуірде ауалай қажеттілігі сезіледі. Ұлттың құндылықтарына ықыласпен, құрметпен қарау сезімі адам бойында сәби кезінен еңгізіледі, Ананың сүтімен беріледі. Өз халқының тарихи мәдениетін, салт-дәстүрін – моральдық негізі ретінде Ана тілі арқылы игеріп, нәр алады.

Этномәдени лексика – қазақ этносы мәдениетінің құнды деректері бойынша терең дарығып жинақтаған, ғасырдан-ғасырға мұра болып келе жатқан байлығы. Қазақтың ұлттық тілі – ала-құлалығы елеусіз, ортақтығы басқа монолитті тіл. Қазақ тілінің біртұтастығы жергілікті сипаты болса да, ұлағай байтақ аймақтың, тіпті тағдыр тәлкегімен нәубет кезеңдерінде шет жайлап кеткен қандастардың да бір-бірімен еркін түсінісетіндігінен көрінеді. Осыған орай, қазақ тілінің жергілікті ерекшеліктері *сөйленіс* аталып, сөйленістер тобына бөлінеді.

Же

PhD докторанттың зерттеу нысаны – қазақ тілінің жергілікті ерекшеліктер лексикасы, қазақ тілінің аймақтық этномәдени лексикасы, оның құрылымды қабаттары, этномәдени мазмұнды аймақтық сөздің ерекшелігі, этноболмысын танытатын рухани және материалдық мәдениет деректі бірліктері.

Ізденуші аймақтық лексиканы тарихи жазба деректері тапшылау түркі тілдерінің бірі, қазақ тілінің, өз тарихын, рухани-материалдық байлығын таразылап, зерделеуінде, өзін-өзі тану жолында жүгінетін көнекөз құрамында зерделеген. Аймақтық лексиканы қазақтың дәстүрлі мәдениетінің аймақтық көріністерін таңбалайтын этномәдени мазмұнды бірліктері аймақтық сөздер құрайтынын дәлелдеген. Қазақтың біртұтас тілінің аймақтық лексикасы – ұлттық тіл байлығының жергілікті сипатты бояуы сіңген бөлігі, сондықтан қазақтың аймақтық мәдениет өзгеше болмайды. Оны докторант біріншіден, *қазанат*, *қазанаспа* тәрізді сөздердің жалпыхалықтық мағынасымен қатар аймақтық сипаттағы мән-мазмұнын ашу арқылы көрсетеді. Аталған сөздердің түбірі – *қазан* жалпытүркілік қабатқа жатады. Ізденуші бұл сөз тарихын Махмұд Қашқаридан таратады, сонымен қатар белгілі түркітанушы ғалымдар: Ә.Т.Қайдар, Е.Жанпейісов, Е.Қажыбековтың зерттеулері назардан тыс қалмаған, терең зерттеу ҚАЗАН аталатын қасиетті ұғымның құндылығын арттыра түседі. *Екіншіден*, аймақтық лексика тарихи әлеуметтік құрамына қарай да күрделі, сондықтан аймақтық лексиканың өзіне тән даму жолы, құрамы, өзіндік ерекшелігі бар, бұл үш тарауға бөлінген диссертациялық жұмыста айқын көрінеді.

«Аймақтық лексика – этнос болмысын таныту құралы» аталатын бірінші бөлімде аймақтық этномәдени лексиканы антропоэлекті бағытта зерттеудің теориялық танымдық негізі туралы ой тарқатып, аймақтық лексикада «этномәдени компонент» ұғымын анықтайды. Аймақтық лексикада этномәдени компонентті (қазан, шаңырақ т.б.) атаулардың тереңінде жатқан аймақтық этномәдени мазмұн мен *шартақ* (күрт, қауын жаятын сөре), *ақтөме* (немере), *иек астында малту* (біреудің шылауында жүру) т.б. тәрізді бай дерек құрайды. Қазақ тілінің аймақтық лексикасы бойынша жинақталған тіл дерек, негізінен, қатысым әрекетінде қарым-қатынас қажетін өтеп, қолданыс жүргендер. Олардың қатысымдық қызметі, одан туатын мән-мазмұн қазақтың бай көркем әдебиетінен алынған.

Диссертацияның «Аймақтық этномәдени лексиканың тарихи-танымдық құрылымы» бөлімінде **аймақтық сөздің** – қазақтың дәстүрлі мәдениетінің аймақтық көріністерін бойынша жинақтаған, оны айрықша мәнер бояуы таныта алатын этномәдени мазмұнды бірлік екені оның тарихи-әлеуметтік құрылымын талдау арқылы көрсетілген. Аймақтық лексика өз ішінен жалпытүркілік, төл (туынды) және кірме қабат пен бейнелі қабаттарға таратылады.

Үшінші бөлім «Құндылықтар әлемінің аймақтық лексикадағы көрінісі» деп аталады. Ізденуші бұл бөлімде этномәдени лексиканы заттық мәдениет және рухани мәдениет аталатын екі тармаққа бөліп, мағыналық тақырыпты

24

топтар бойынша талдаған, ол топтардағы құндылық деңгейіне жеткізгіш бірліктердің этномәдени семантикасын ашқан. Ғылымда айтылып жүрген көзқарастарға карағанда, құндылық – мәдениеттің маңызды компоненті болып табылады. Мәдениет – таным-жемісі, мәдениеттің ұлттық сипаты бар. Өйткені мәдениет өзіне тән құндылықтар жүйесінен тұрады. Құндылық – адам мәдениет көрсеткіші, мәдениеттің адам болмысындағы әртүрлі формаларының көзқарасын танытушы. Осы теориялық негіз диссертацияның алдыңғы тарауларында өзара үйлесіп келіп, үшінші тарауда нақты шешімін тапқан. Басқаша айтқанда, диссертант этномәдени лексиканың қалыптасу жолының құрамы, оның құндылық әлемі туралы деректерді мүмкіндігінше өзге түр тілдерінің деректерін салыстырумен қатар, тарихи, этимологиялық т.б. сөздер деректерімен терең бекіткен.

Ізденуші Меруерт Бисенбаеваның диссертациялық зерттеуінің мақсат міндеті айқын, жетекші идеясы нақты, теориялық негізі байсалды. Диссертациялық жұмыста алынған жекелеген нәтижелер антропоэлекті бағыт зерттеулеріне, тарихи лексикология, семантика мәселелеріне өзіндік үлес қоса алады деп ойлаймыз.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, 6Д020500 – «Филология» мамандығының PhD докторанты Бисенбаева Меруерт Кенжегүлқызының «Этномәдени лексиканың танымдық-қатысымдық қызметі (аймақтық лексика бойынша)» тақырыбындағы зерттеуі диссертациялық зерттеу жұмысы талаптарына сай және аяқталған жұмыс санаймыз. Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған докторлық диссертациясын қорғауға ұсынуға болады деп есептейміз.

Шетелдік кеңесші
Ф.ғ.ғ., профессор

Али Ақар

Дөңгелек мерді аудару: Мугла Сыткы Кочман университеті Әдебиет факультет
деканаты

КЕЛЕСІ БЕТТІ
ҚАРАҢЫЗ
СМОТРИТЕ НА
ОБОРОТЕ

Республика Казахстан, город Алматы.

Двадцать пятое сентября две тысячи девятнадцатого года.

Перевод с подлинника документа с турецкого языка на казахский язык
выполнен переводчиком Цой Сергеем Владимировичем.

Подпись Тзоц Цой Сергей Владимирович

Двадцать пятое сентября две тысячи девятнадцатого года.

Я, Салмырза Қайрат Салмырзаұлы, нотариус города Алматы, действующий на основании государственной лицензии № 13000108 от 09.01.2013 года, выданной Комитетом регистрационной службы и оказания правовой помощи Министерства юстиции Республики Казахстан, свидетельствую подлинность подписи, сделанной известным мне переводчиком, гражданином Республики Казахстан, Цой Сергеем Владимировичем.

Зарегистрировано в реестре за № 7-4124

Оплачено нотариуса согласно, ст. 30 п.2 и ст. 30-1 Закона РК «О нотариате»

Нотариус

